

Els cacics rurals valencians i la seva oposició a la guàrdia civil com a guarderia rural (1876-86)

per *Alicia Vanini*

L'aplicació de la guàrdia civil a la custòdia dels camps té un sentit ambivalent des del punt de vista dels interessos dels cacics. D'una banda, va introduir nous mitjans de coacció dirigits des de governació civil i des d'institucions públiques i privades, com la diputació o la Societat d'Amics del País, que utilitzaren aquest cos com a instrument de violència als camps. De l'altra, va retallar l'actuació dels cacics rurals d'una comarca o altra. Els mètodes per aconseguir poder polític a l'àmbit rural foren molt variats: alguns ens ajuden a entendre les causes per les quals els polítics rurals s'oposaven a la reforma de la guarderia rural,¹ ja que el desenvolupament de noves forces policials i violència controlades per l'estat era en detriment del poder polític que els cacics locals havien assolit.

Poder polític i violència rural

No hi ha dubte que els batlles, i polítics locals en general, feren coaccions il·legals —i els amenaçaren— als membres de la seva comunitat rural, que variaven segons quines fossin les condicions de l'amenaçat: els era prohibit fer rascat, transitar per determinats camins, continuar treballant les terres que tenien arrendades o, simplement, per futeses, se'ls deia que serien empresonats. Les autoritats feien complir arbitràriament les lleis de policia urbana i del camp i, aprofitant-se de la ignorància pagesa, les aplicaven inexorablement a aquells que no eren els seus «amics polítics», obligant-los a pagar multes, apressaments, etc., fins que els doblegaven a llur desig.² Un exemple el tenim a Oliva, poble de la costa per-

* El present treball forma part de la tesi doctoral *Elecciones caciquiles en la provincia de Valencia. Política y sociedad entre 1876 y 1901* (Universitat de València 1982-83). Agraïxo a Teresa Carnero i Arbat els seus suggeriments i consells, emperò la responsabilitat dels resultats és absolutament de l'autora.

1. Enrique MARTÍNEZ RUIZ, *La creación de la guardia civil* (Madrid 1976), ps. 277-282, n. 10. Fins després de la reial ordre del 9 d'agost de 1876 la guàrdia civil no va ocupar-se de la guarderia rural i forestal, desplaçant els restants cossos de seguretat. Del mateix autor, *vid.* també *Ubicación geográfica inicial de la guardia civil*, «Cuadernos de Historia Moderna y Contemporánea», 1 (1980), ps. 83-110. A través dels seus mapes es veu clarament la funció centralitzadora d'aquest cos de seguretat de l'estat. En el mateix sentit, *vid.* Diego LÓPEZ GARRIDO, *La guardia civil y los orígenes del estado centralista* (Barcelona, 1982), cap. III.

2. Una narració novellada d'aquest tipus d'actuacions podem trobar-la a I. Rizo y PENALVA, *Un cacique* (València 1893), ps. 41-48, 86-91. La novella inicia la seva acció cap

tanyent al districte electoral de Gandia: el germà del batlle i el primer tinent posseïen 200 xais i ovelles que feien malbé el raïm madur i a punt d'escaldada, com també les collites de garrofes que encara no s'havien recollit. Com és natural, la protesta era general, ja que el pagès no podia mantenir-se impassible davant aquest fet. Calia fer complir la llei i fer callar les protestes: es va multar uns altres dos ramaders considerats «enemics polítics». No tenia massa importància que no fossin ells els causants dels perjudicis: rebien el seu escarment per no col·laborar amb el batlle.³

Els guardes de camp ajudaven les autoritats callant el nom dels vertaders culpables. Actuacions com aquesta, o similars,⁴ serien més difícilment realitzables quan la guarderia rural fos a cura de la guàrdia civil, obligada a donar un detallat informe de denúncia al governador. Els guardes de camp, al contrari, només donaven compte de les seves responsabilitats a l'autoritat municipal.⁵ No vol dir això que no s'hagi de posar en qüestió la independència de la guàrdia civil, que, si bé impedí l'actuació arbitrària i discriminatòria de les autoritats municipals, també va donar suport a fets similars auspiciats des de la capital de la província.

Era en els moments electorals quan més evident es feia aquesta nova estructura de poder que, a poc a poc, s'anava imposant a dintre la ruralia i que tenia els seus dos pilars de suport en el governador civil i en el cos de seguretat del qual depenia. Quan hi havia el perill de perdre el control sobre un districte, el governador es valia dels seus «delegats» de la guàrdia civil, i fins i tot dels rodets de la comarca, per aconseguir resultats favorables al govern. Així ho demostra el següent paràgraf, que constituïa la defensa d'una acta de diputat a corts: «*Practicadas las oportunas indagaciones resultó que el gobernador civil habia enviado un delegado especial a Llanera, que penetró en el colegio con fuerza armada de la guardia civil, se impuso a la presidencia y a la mesa y de hecho presidió y dirigió la elección (...). En la junta de escrutinio Amorós tenia seis escrutadores contra cinco; pero la víspera del escrutinio fue secuestrado uno de los escrutadores de oposición por un roder, quedando así empatados los votos de la junta.*»⁶

La guàrdia civil era un instrument a les mans d'aquells que controlaven el poder polític. Malgrat que aquests representaven l'autoritat rural i la pacificació

al 1850 i ens parla del caciquisme en un petit poble valencià a finals del segle XIX. Per fer-nos una idea del grau d'ignorància i incultura en què desenvolupaven aquests abusos de poder, cf. el quadre 1 i la peça teatral de Rafael Maria LIERN, *Les eleccions d'un poblet*, «El Cuento del Dumenche», núm. 224 (València 1859).

3. «El Mercantil Valenciano» (6-VIII-1881).

4. Una interessant antologia d'atemptats contra la propietat el segle XIX podem trobar-la a E. MARTÍNEZ RUIZ, *Notas sobre la vigilancia rural en el reinado de Isabel II*, dins «Homenaje al Dr. Juan Reglá Campistol», II (València 1975), ps. 315-325.

5. Justo SERNA ALONSO, *Primeros elementos para un estudio de la delincuencia en el País Valenciano (1850-1855)*, «Estudis d'Història Contemporània del País Valencià», 3 (1982), ps. 90-107. Cf., sobretot, la p. 104, on l'autor ens parla del mal funcionament dels guardes rurals: «L'aspecte que, per damunt de qualsevol altre, crida més fortament la nostra atenció és el deficient nombre de detencions practicades pels guàrdies dependents de les municipalitats: de 7.344 detinguts, només 89 ho han estat pels membres de la guàrdia rural».

6. «Nota comunicada a Francisco Rubio para la defensa del Acta de Cirilo Amorós» (28-VIII-1881), a l'*Archivo* de Cirilo Amorós (ACA).

dels camps contra el bandolerisme i la delinqüència, seria força ingenu suposar que era una autoritat justa i independent. Estava al servei dels principals propietaris i els seus cacics i en contra dels adversaris del partit polític del govern. Però aquest tema mereixeria un estudi més detallat, atès que no sempre era així: en el cos de la guàrdia civil de Xàtiva podem trobar exemples de «bandolerisme social» que, com assenyala Hobsbawm, era una manera primitiva de protesta i rebellia contra l'ordre social establert.⁷

Però el que ens interessa destacar ara és que els resultats electorals dels pobles valencians depengueren cada vegada més del ministeri de la governació i els seus pactes amb els notables provincials. Fou així com, al sistema de «reposicions d'ajuntaments» en el qual només es declaraven irregularitats i suspensions en els ajuntaments rebels a l'encasellament, s'afegí un nou sistema anomenant «cartilla electoral»: el govern «organitzava», és a dir falsificava la junta del cens, la qual cosa comportava també la falsificació de les meses electorals.⁸ L'única manera de

7. Eric J. HOBBSBAMM, *Bandidos* (Barcelona 1976), ps. 107 i 110-115. Del mateix autor, *Bandolerismo social*, dins H. A. LANSBERGER (ed.), *Rebelión campesina y cambio social* (Barcelona 1978), p. 207. Cf. també «Carta de Alfredo Pascual y Colomer a Cirilo Amorós», ACA:

«Excmo. Sr. D. Cirilo Amorós.

»Mi muy apreciado jefe: efectivamente se acentúan los rumores de nuestras sospechas. Ayer después de pasar el tren por ésta supe que un tal José Cuenca decía en público que era cierto que se había ganado la elección por parte de Cirilo Amorós pero "que no sería así al hacerse el escrutinio general".

»Siento molestar a V. con un asunto tan insignificante a primera vista como el mío, así es que los suspendo para cuando estemos más sossegados. Si no han roto mi caria p^o el Sr. teniente coronel, guárdemela porque corregida y aumentada con un pliego de cargos contra este cabo pienso pasarla a la dirección de la guardia civil.

»Todos los guardias de todas las puertas donde he estado dicen, y con razón, que ese hombre es un compromiso para ellos y que si no han hablado antes es por no perderse.

»Por hoy dejo este asunto porque una vez advertido el Sr. teniente coronel de que están Uds. detrás de mí y que el general (2.º cabo) puede estar informado del ataque que pensaba dar a mi propiedad (y ésa es la bomba gorda) y que pude evitar a tiempo, gracias a los avisos, poniéndoles en la calle.

»Como Ud. ve se trata de bandolerismo dentro de la guardia civil y el asunto debemos tratarlo despacio por ser grave y delicado.

»Al cabo, efectivamente, le llamaron a Val.º dicen unos que volverá otros que no y lo cierto es que al verse descubierto ha tomado miedo y se irá tan pronto como tenga ocasión.

»Probablemente mañana iré a Játiva mande U. y con sinceridad disponga siempre de su affmo.

Q. B. S. M.

Alfredo Pascual Colomer.

»24-J. 1881.»

8. «Diario de Sesiones del Congreso de los Diputados», núm. 12 (3-vi-1884). S'hi exposa, amb detall, en què consistia la «cartilla electoral». El tema de les «suspensions d'ajuntaments» i els consegüents «recursos d'alçada» es poden veure a l'Archivo Histórico Nacional, sèrie Ministerio de Gobernación, i sèrie de Gobernación-A. En definitiva, aquestes tres maneres caciquistes s'havien de fer necessàriament amb la intervenció de l'autoritat governativa. El caciquisme rural tradicional, circumscrit a la localitat, era cada vegada menys autosuficient. L'estudi detallat i exhaustiu de les «suspensions d'ajuntaments» i els «recursos d'alçada» ens indicarien clarament cap a quines persones del municipi anava l'actuació del caciquisme governamental, la qual cosa ens permetria tenir un estudi amb noms i cognoms dels qui controlaven el poder local i es negaven a acatar les ordres dels governs de la Restauració.

combatre l'organització de cacics de les juntes i les meses era a través d'un notari que donés pública fe del que havia succeït al moment de l'escrutini. Aquest sistema quedava sense efecte des del moment que es violentava els notaris empresonant-los, presentant-los a l'autoritat governativa, foragitant-los dels collegis o privant-los el pas per voluntat del president de la mesa amb l'ajut de les armes de la guàrdia civil o dels guardes municipals.⁹ Tota aquesta actuació es pot entendre si recordem que els presidents dels collegis en les seccions rurals erens els batlles i regidors, ignorants dels seus drets i porucs d'aquell poder polític que no fos el de la seva localitat.¹⁰

Ja hem vist que un dels mètodes dels cacics era fer complir la llei al peu de la lletra, però només a aquells que no estiguessin ben disposats a col·laborar amb les autoritats locals. El mateix comportament polític tenen les autoritats provincials, sobretot en els moments pre-electoral, quan les contradiccions s'aguditzaven i la col·laboració política es feia més necessària. Les eleccions conservadores del 1884 en són un bon exemple quan el governador va multar els pagesos que no tenien llicència per al conreu de l'arròs. Les infraccions havien de ser notificades pel batlle del terme municipal on era comesa la infracció, ja que, si no ho feia, també era multat, igual com el guarda de camp i la junta de regadiu que permetés regar més enllà del terreny vedat. Però el governador —en els moments electorals— també va posar sancions als sequiers i regadors, amb l'agreujant que el fet de reincidir suposava la pèrdua del càrrec o la destinació, cosa a la qual no tenia dret. La que en realitat havia de ser multada, en aquests dos casos, era la junta de recs, que era la que transmetia l'ordre al regador. Però no es va fer així: les multes contra batlles, guardes de camp i regador foren utilitzades com a mesura de pressió per part del governador i la lliga d'arrossaires. Aquesta lliga es caracteritzava pel seu conservadorisme polític i també econòmic,¹¹ i donava suport al governador en el seu interès perquè sortissin diputats conservadors protegits pel govern a través del pacte de l'encasellament. Quan tots aquests tripijocs tingueren lloc es produí la dimissió de destacats membres de la Lliga d'Arrossaires, com per exemple el cas del marquès de San Joaquín o Bartolomé Moret, que formaven part de la junta directiva de la Lliga. Amb aquestes trafiques el que es pretenia era comprometre el vot dels membres de la Lliga que havien estat en desacord amb Cristino Martos al moment més conflictiu de la qüestió arrossaire.¹²

Tots aquests afers ens mostren de quina manera la burgesia es recolzava en el governador provincial i el seu poder polític social. El governador no dirigia la

9. «El Mercantil Valenciano» (24-III-1886).

10. Un dels exemples més representatius de la ignorància pagesa i els matussers mètodes utilitzats per aconseguir el sufragi popular és el de la secció de Simat, formada per tres localitats (Simat, Bàrig i Benifairó de Valldigna), pertanyents al districte electoral d'Alzira. Allí s'evità la votació i s'elaboraren les actes d'escrutini. El col·legi electoral fou situat en un primer pis, l'accés al qual era del tot impossible pel fet que havien tret l'escala i era vigilat pels pinxos del batlle mentre no arribés el moment de lliurar l'acta a la junta del districte («El Mercantil Valenciano», 29-VIII-1881). Per entendre aquests tipus d'actuacions, cf. el quadre 1.

11. Teresa CARNERO ARBAT, *Crisi i burgesia conservadora durant la Gran Depressió: el País Valencià 1879-1889*, «Estudis d'Història Agrària», 1 (1978), ps. 109 i ss.

12. Cf. *El gobernador y los arroces i Los arroceros, el Sr. Martos y el Sr. Capdepón*, «El Mercantil Valenciano» (18 i 24-IV-1884).

seva actuació contra les juntes de regs, sinó contra els batlles, guardes de camp i regadors que no estaven disposats a col·laborar amb el govern conservador. En efecte, les denúncies per plantacions fora del vedat era una lluita política per aconseguir representants conservadors a les corts que recolzassen la política de la lliga.¹³ Però que el governador estigués en connexió amb associacions de propietaris —i contra autoritats locals— no vol dir que aquest mateix governador no donés suport a determinades violències locals; dubto molt, però, que ho fes clarament en contra de les principals associacions burgeses i dels màxims representants d'aquelles, sobretot si pertanyien al partit que en aquells moments fos al govern, ja que, en definitiva, el poder centralitzat del govern, i els seus representants a la província, estaven disposats a eliminar un poder rural que, sovint, escapava al seu control perquè funcionava encara com un poder paral·lel al de l'estat central. En aquesta direcció anava encaminat l'esforç dels governs —liberals i conservadors— i de la burgesia associada de la capital, desitjosos tots de la reforma de la guarderia rural.¹⁴

Els polítics locals no tenien gran cosa a fer si el govern civil i els notables de la província estaven en contra seu. Sovint els «caps d'ordre públic» i els «delegats del governador» eren enviats a les comarques per pactar, trampejar o forçar la decisió, i no —com deien— per pacificar una comarca.¹⁵ És més, encara que la guàrdia civil notifiqués al governador que s'havia transgredit la llei (variant il·legalment els termes, per exemple) no sempre es tramitaren judicialment aquestes irregularitats;¹⁶ ja que es necessitaven els batlles i polítics locals per tal d'evitar que funcionessin com a poder paral·lel a l'estatal, i per comptar també amb la seva valuosa col·laboració a les properes eleccions. Com remarca Tusell, els governs de la Restauració buscaven el pacte pacífic a través de l'encasellament i no volien enfrontaments, als quals només recorrien en els «districtes rebels» a l'esmentat pacte.¹⁷ A vegades els treballs electorals eren duts a terme d'una manera personal

13. Aquest mecanisme caciquista era utilitzat per conservadors i liberals per un igual; així ens ho demostren els temors del candidat conservador pel districte de Xàtiva a les eleccions del 1881. Temors que s'intentà foragitar amb la carta següent:

«D. Cirilo Amorós:

«La causa que se le incoó a que se referían anoche era por lo de arroz fuera coto, pero puede Ud. estar tranquilo por estar sobreseída y no haberse dirigido a la facción de ninguno de nosotros.

«El alcalde dice que no es necesario el sello por ser daño reparado, y yo le digo que respondiendo no se hará nada aquí.

Edelmiro Vicente

23 agosto 1881.»

(Font: ACA.)

14. Encara que el tema de les plantacions fora del vedat fos utilitzat com a instrument de pressió caciquista, no neguem la preocupació que existia sobre el tema, perquè es perjudicava la vegetació i la salut pública, com posen de manifest els fons documentals existents a l'Archivo de la Real Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia (RSEAPV), caixa 137, 1, Agricultura, núm. 3, any 1856.

15. «El Mercantil Valenciano» (1-iv-1886).

16. *Ibid.* (11-iii-1886 i 1 i 3-iv-1886).

17. Javier TUSELL, *Oligarquía y caciquismo en Andalucía (1890-1923)* (Barcelona, 1976), p. 56, on ens parla de les característiques del bon governador civil i la seva funció en el pacte de l'encasellat.

pel governador, que cridava extraoficialment els batlles i els amenaçava per tal que escollissin el candidat que ell defensava en el districte. Així era com molts batlles, protegits pel governador, també pressionaven impunement els possibles votants dels districtes rurals. D'aquesta manera ho féu el batlle de Sueca: «*El célebre alcalde Sanz, aquel personaje político que tan duramente calificó el mismísimo señor Ruiz Capdepón, se instala en el casino fusionista y llama a su presencia por medio de alguaciles y municipales a los electores, y ahí se extienden las actas notariales para la designación de interventores.*»¹⁸

Això no obstant, segons quines fossin les característiques del districte, dels cacics i dels intermediaris polítics, variava el tipus de coacció: els embargaments per deutes també foren utilitzats a la província de València. En la majoria de casos era una venjança dels guanyadors per a escarment dels vençuts. Es tractava d'un ajustament de comptes, per dir-ho així. Aquells que aconseguien el control de les institucions, per mitjà dels fraudulents mitjans apuntats, disposaven de l'administració econòmica de l'estat per pressionar els seus enemics polítics: tots aquells pagesos, professionals, industrials i propietaris agrícoles que no havien col·laborat eren castigats com a demostració de força. L'embargament per debit era un mètode molt temut, atès que es podia practicar fàcilment a causa de l'escassetat de circulació fiduciària al camp valencià. Una tal mena de represàlies queia sobre els contraris, no sense abans advertir-los del perill que representava no voler pactar amb els que dominaven el municipi.¹⁹ I, en definitiva, encara que no fos aquest el mòbil per dur endavant els embargaments, sanejaven la hisenda municipal en benefici dels qui la controlaven.

La corrupció administrativa dels ajuntaments era una cosa habitual, però les crítiques i denúncies contra uns tals fraus no sempre eren «regeneradores», sinó que s'utilitzaven per suspendre determinats ajuntaments. El govern civil no sempre passava els expedients de fraus municipals als tribunals de justícia. Que

18. «El Mercantil Valenciano» (24 i 25-III-1886).

19. Tenim notícies d'embargaments contra la facció electoral d'Estanislao Badia. Aquests es dugueren a terme a Llanera, i es conserven a l'Archivo Privado de Cirilo Amorós. Al mateix arxiu hi trobem un dels desemborsaments que va haver de fer el patrocinador de la candidatura de Cirilo Amorós a les eleccions del 1881:

Cuenta de gastos hechos en el convite de los electores de la Llosa, Rotglá y parte de los de Llanera (*)	
13 pollos, arroz, aceite, vino, aguardiente, pan y cuatro mujeres auxiliares para el guiso y demás	225 rs.
12 limonadas	6 rs.
1 paquete puros	10 rs.
por el voto de D. José Vidal	80 rs.
por el voto de Onofre Satorres	50 rs.
	<hr/>
	371 rs.
Gastos del caldero y bebidas del convite hecho en casa de José Chafer de algunos electores de la facción de Estanislao Badia (*)	
	30 rs.
	<hr/>
	401 rs.»

(*) Subratllat per l'autor.

ho fes o no depenia de la veracitat de les acusacions —cosa que comprovava amb els seus delegats— i, sobretot, depenia de l'interès del govern civil a suspendre aquell ajuntament concret contra el qual es tramitava la denúncia. D'aquesta manera el domini sobre l'administració econòmica del municipi era una arma de doble tall, ja que era un instrument de poder i una amenaça en mans del cacic i els seus «amics polítics», però també podia ser utilitzada per part del governador civil i delegats.²⁰

Els polítics locals podien actuar impunement si ho feien al costat del govern. Hi ha molts exemples de violències a través del governador: a un elector que no va cedir davant un candidat del govern se li va «treure l'aigua de la font de casa seva, a la qual tenia dret per document públic»; a un altre se li va declarar la casa en ruïna, malgrat el seu bon estat, i se li va dir, alhora, que la denúncia quedaria sense efecte si donava suport al candidat del govern; a un tercer que es construïa una casa, i que no va voler donar el seu vot al candidat governamental, va ser amenaçat amb una multa de 125 pessetes si no treia tots els materials de la via pública; d'altra banda, un investigador de mesures i pesos va anar posant multes de 30 pessetes a electors que no tenien res per pesar o mesurar, i a un altre, que tenia un comerç, se li va assegurar que seria obligat a pagar altes contribucions. En fi, la llista podria ser més llarga i diversa, però ja és prou significativa de com s'aconseguia poder polític al medi rural.²¹

També els diners eren una important font de poder. No tan sols els provinents de la mateixa riquesa, sinó també els dels fons de l'administració municipal. Així era com els petits propietaris podien repartir recompenses econòmiques entre la seva clientela política i exaccions oneroses entre els seus enemics. Aquesta actuació discriminatòria era en relació amb la probabilitat de conservar el càrrec públic i el poder corresponent.²² Quan no era així és perquè el cacicat depenia d'un gran terratinent o un notable provincial. Això, com a continuació veurem, explica en part la negativa dels batlles a finançar la reforma de la guarderia rural amb la introducció de la guàrdia civil a aquesta tasca, ja que suposava una despesa addicional que, a més de minvar els fons de la seva administració local, podia fer disgustar els petits propietaris contribuents, que ja finançaven altres guarderies dins i fora del municipi.²³ En efecte, no era tan sols una negativa

20. Cf. la nota 8.

21. «Expediente de Cirilo Amorós versus Meliana» (elecció de diputats a Corts del 4-IV-1886) (ACA).

22. Els electors cada vegada estaven més acostumats a percebre diners a canvi dels seus vots. Són molts els exemples que trobem a la província de València: unes vegades era el mateix batlle que ofería els vots al govern a canvi d'una quantitat de diners, que era la que ell havia lliurat per al pagament de la contribució de guerra (*De nuestro corresponsal en Gandía*, «El Mercantil Valenciano», 11-I-1876). Altres vegades era el candidat qui feia la transacció amb els «llauradors electors» o amb el batlle (*ibid.*, 23-VIII-1881). Anava canviant la manera que tenien els cacics del «treballar o conrear el districte», tal com afirma José VARELA ORTEGA, *Los amigos políticos. Partidos, elecciones y caciquismo en la Restauración (1875-1900)* (Madrid 1977), ps. 360-366.

23. E. MARTÍNEZ RUIZ, *Las fuerzas de seguridad y orden público en la primera mitad del siglo XIX*, «Cuadernos de Historia», iv (1973), ps. 153-156. Hi dóna la relació del personal dedicat a la policia urbana, rural i local en les dates de fundació de la guàrdia civil. També LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*, ps. 154-157, proporciona dades dels cossos de seguretat anteriors al 1844 i de les forces armades de l'any 1872.

a la centralització dels cossos de seguretat de l'estat, sinó també que no els interessava sobrecarregar les contribucions municipals.²⁴

Administració i democràcia. La centralització dels cossos de seguretat

Les autoritats dels municipis s'oposaven als desigs d'una reforma político-administrativa que els governs espanyols del segle XIX volgueren tirar endavant. A Europa ja s'havien fet reformes per a una policia formada per funcionaris de l'estat, però a Espanya encara hi havia reticències: el pas de la guàrdia civil a la guarderia rural fou un dels temes polítics més importants en què es va debatre la província de València l'any 1884.

La qüestió té el seu origen en la creació de la guàrdia civil sota el govern moderat del general Narváez. Ja des dels seus inicis fou concebuda com un cos de vigilància rural,²⁵ però a causa dels pocs contingents de què disposava es dedicà al llarg de molts anys a la custòdia de les vies de comunicació i deixà relegada la vigilància dels camps i els seus fruits.²⁶ Aquesta comesa continuaren fent-la els antics guardes de servei rural, i els robatoris i les rapinyes continuaren sent habituals; d'aquí els escrits de protesta al govern de la província per tal d'aconseguir que s'uniformassen les ordenances rurals, en especial, i de manera molt puntual, en aquells apartats que es referien a la seguretat dels fruits. Les protestes també es dirigien contra aquells que controlaven els guardes rurals i elaboraven les ordenances municipals, és a dir, contra les autoritats locals: «*Las noticias que últimamente hemos recibido de muchos puntos es que la cuestión de los bandos en política llega a refluir sobre los indefensos árboles.*»²⁷

Això, no obstant, la Sociedad Valenciana de Agricultura no era partidària de traspassar la guàrdia civil a la guarderia rural; preferia un cos no militaritzat i no centralitzat.²⁸ Considerava que el problema se solucionaria si els «guardes pagesos» no depenien de les faccions polítiques dominants a cada poble i si es constituïa un cos de guardes rurals ben organitzat, per a la qual cosa sollicitaven una «lleï de defensa de la propietat rural» que estipulés clarament els deures i les obligacions dels guardes. Aquesta opció fou secundada per la Societat Econòmica d'Amics del País,²⁹ la qual rebé també altres projectes que veien la so-

24. *Guardia rural. Alberique. Año 1856. Observaciones que hace el Ayuntamiento y somete a la deliberación de la Sociedad de Amigos del País*, C-138, diversos, núm. 7, RSEAPV.

25. E. MARTÍNEZ RUIZ, *Creación de la guardia civil...*, op. cit., ps. 124, 137 i 140. Així ho estipulava també el reial decret del 28-III-1844: «(...) De proveer al buen orden, a la seguridad pública, a la protección de las personas y de las propiedades dentro y fuera de la población». Aquesta citació era utilitzada com a argument el 1884 per aquells agricultors valencians interessats a imposar la guàrdia civil com a guarderia rural (cf. *Intereses valencianos. La guarderia rural*, I, «Las Provincias», 14-III-1884).

26. D. LÓPEZ GARRIDO, op. cit., p. 158. E. MARTÍNEZ RUIZ, *Ubicación geográfica inicial...*, op. cit., ps. 87-108.

27. *Policia rural*, «Boletín Enciclopédico de la Sociedad Económica de Amigos del País», III (1844-45), p. 13. RSEAPV.

28. D. LÓPEZ GARRIDO, op. cit., ps. 159-160.

29. *La Sociedad Agrícola Valenciana remite a la Sociedad la Exposición dirigida a las Cortes pidiendo una ley de defensa de la propiedad rural incluyendo la creación de un cuerpo*

lució en el fet d'organitzar militarment la guàrdia rural per mitjà de soldats provincials.³⁰ L'opinió dels agricultors valencians no fou unànime. En allò que sí coincidien era en la total ineficàcia de la guarderia i en la necessitat de reformar-la per tal d'assegurar el progrés de l'agricultura valenciana. Una altra vegada, a la llista de greuges comesos pels guardes sortia a la llum la peculiar estructura caciquista del món rural i la violència que duia implícita: «*La autoridad del alcalde es hoy mucho más poderosa que lo era en tiempos pasados, con relación a la del ayuntamiento, y el alcalde no deja de sentir la influencia de las pasiones políticas, suyas o ajenas, que pueden dominarle. Desarrollada como lo está la inclinación a vivir del presupuesto público, el nombramiento de guardia rural depende más que de otra cosa de la influencia política, y el guardia está sujeto a ella en su elección, en la duración de su cargo, y en el ejercicio del mismo. El guardia es hoy un dependiente del alcalde, un instrumento suyo y del partido al que el alcalde pertenece.*»³¹

Les peticions de les societats agràries foren ateses i es creà un cos especial de guàrdies rurals que s'establí a tot Espanya per mitjà de la llei del 31 de gener de 1868;³² no obstant això, el setembre de 1868 el darrer govern d'Isabel II va concentrar aquesta guàrdia a les ciutats a fi de poder contenir els avalots revolucionaris. L'octubre del mateix any el govern provisional els va dissoldre i novament la custòdia dels camps va quedar en mans dels guardes dependents de les municipalitats. Va ser amb la Restauració que s'inicià el traspàs definitiu de la guàrdia civil a la guarderia rural.³³ Aquesta vegada les societats agrícoles valencianes no s'hi oposaren i sorgí el conflicte.

Entre el 1869 i el 1874 el nombre de roders havia augmentat considerablement, i també les queixes dels propietaris. A la situació de la guerra en algunes comarques s'afegia la inestabilitat política en general i la greu crisi econòmica que tenia el país; la disminució del poder adquisitiu dels masovers féu que aquests preferissin coalitzar-se i recórrer a la violència abans de renunciar a una part dels seus ingressos anuals per tal de pagar la renda anyal al propietari (1878-79).³⁴ Per tant, d'una manera lenta s'introduí una legislació favorable a la centralització de la guarderia rural i, posteriorment, la diputació valenciana va demanar que aquesta centralització es fes efectiva.

El 10 de març de 1879 les principals societats valencianes pressionaren sobre la diputació provincial per tal que demanés al govern un augment del nom-

de guardia rural. Informe favorable de la Comisión de Agricultura i borrador de la exposición dirigida al ministro de Fomento (RSEAPV 1861, C. 148. I Agricultura, n. 15).

30. Informe de la Comisión de Agricultura sobre la memoria escrita por Dn. Antonio Garcés de Marcilla, titulada "Provinciales y Guardia Rural" (1864) (C-160-I, Agricultura, n. 4; RSEAPV).

31. A las Cortes (11-iv-1861), dins «La Sociedad Agrícola Valenciana...», lligall citat a la n. 29.

32. Ley, reglamento y cartilla de la guardia rural (Madrid 1868), 209 ps. (RSEAPV).

33. D. LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*, ps. 161-162 (llei del 20-vi-1876); E. MARTÍNEZ RUIZ, *Los orígenes de la guardia civil, op. cit.*, p. 282 (reial ordre del 9-viii-1876); Alfons Cucó GINER, *Republicans i camperols revoltats* (València 1975), ps. 95-96 (disposicions legals alludides el 1878 per aconseguir la pacificació de l'horta de València).

34. Alfons Cucó, *op. cit.*, ps. 18-39. Apèndixs documentals 2 i 3.

bre de guàrdies civils i que aquests s'encarreguessin de la custòdia dels camps. Les motivacions semblen clares: els masovers de l'horta de la ciutat s'uniren per no pagar la renda de la terra. A aquesta negativa s'afegiren altres protestes que adoptaren un caràcter violent i el govern va solucionar el problema enviant un reforç de cinquanta guàrdies civils més per reprimir la protesta dels masovers (crema dels graners d'aquells que pagaven la renda, etc.). Després de l'actuació de la guàrdia civil i la deportació a Menorca de la majoria dels caps de la vaga, l'horta de València quedà tranquil·la, i els propietaris satisfets. La por que tornés a repetir-se portà els propietaris a demanar aquest augment, però no fou l'única raó.³⁵ La burgesia ciutadana més progressista (i aquí incloem conservadors i liberals per un igual), que era representada en les principals societats agràries i a la diputació, volia posar fi a una guarderia rural pagada per ajuntaments i particulars, ja que era un instrument al servei dels cacics locals, i no sempre s'utilitzava per imposar l'ordre públic. Sovint servia més un particular, del qual percebia un salari, que l'interès general de protecció a la producció agrícola.

Per a la sol·licitud de tal petició es recolzaren en la llei del 7 de juliol de 1876 (art. 5), que regulava la possibilitat d'una guarderia rural especial. Anotava que hauria de ser finançada per l'estat i passaria a dependre del poder central, però, en els primers moments, aquest punt del finançament per part de l'estat no quedà prou clar, a causa de la impossibilitat de reunir els recursos necessaris;³⁶ per això s'acordà que la implantació de la guarderia rural només es faria en aquelles províncies que ho demanessin voluntàriament. I establia la possibilitat d'un «crèdit legislatiu» per tal de facilitar que les peticions voluntàries es generalitzessin; també requeria i exigia que els ajuntaments es manifestessin majoritàriament favorables a tal petició. La proposta de les societats agràries valencianes fou plantejada als ajuntaments, que s'hi negaren.³⁷

Parlant en termes legals, s'hauria d'haver paralitzat el projecte, però es va tirar endavant i es buscaren, mentrestant, altres mitjans de finançament, la qual cosa era realment difícil si no es volia transgredir les normes que la llei imposava. Perquè especificava que s'havia de fer amb un repartiment proporcional de l'1 % sobre la renda dels propietaris de terres i un 0,5 % sobre els de la indústria i el comerç; a més, les normatives de pressupostos, anteriors i posteriors a l'esmentada llei del 1876, prohibien terminantment que en les contribucions se sobrepassés del 25 % sobre la renda, i aquest 25 % era repartit en un 21 % per a les arques del tresor i un 4 % per a l'administració local. És a dir, que els recàrrecs que sobrepassessin aquests percentatges no podien exigir-se, sinó que es demanaven amb caràcter voluntari als particulars, i només en aquest cas es podia

35. *La guarderia rural*, «El Mercantil Valenciano» (25-III-1886). Es tractava d'una carta enviada al diari, signada per les següents societats: Junta Provincial de Agricultura, Industria y Comercio, Sociedad Económica d'Amics del País, Sociedad Valenciana de Agricultura, Liga de Propietarios i Sociedad de Propietarios y Colonos para los Seguros Mutuos de Cosechas (La Edetana). La mateixa carta havia estat publicada a «El Mercantil Valenciano» el 25 i el 26-III-1879 i signada amb data del 4-III-1879. Es pot consultar a l'apèndix documental d'Alfons CUCÓ, *La introducció en València de la guàrdia civil com a guarda rural*, dins «Homenaje al Dr. D. Juan Reglá Campistol», II (València 1975), ps. 333-338.

36. D. LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*, ps. 129-142.

37. Document citat a la nota 35, p. 333.

fer la reforma de la guarderia rural. Dit d'una altra manera, l'augment de contingents de la guàrdia civil per a la custòdia dels camps era considerat per la legislació com un servei donat a particulars. Per tant, havia de pagar-se amb recursos propis que després serien ingressats a les arques de l'estat. Era un plantejament intermedi entre els «guardes de terme», nomenats pels ajuntaments, i la policia moderna, dependent de l'estat central. Les despeses anirien a càrrec dels particulars, però el nomenament corresponia a l'estat. Era una situació intermèdia entre una organització «semiprivada», «semimunicipal», i una «organització central del govern».³⁸

En definitiva, la diputació sollicitava del govern l'augment de contingents de la guàrdia civil per destinar-los a la custòdia dels camps. I ho feia malgrat l'oposició del ajuntaments i malgrat que l'opinió dels diputats provincials tampoc no era unànime. La resposta del govern no es féu esperar, i amb data del 6 de juny de 1879 es dictà una reial ordre per la qual s'acceptava el projecte. Aquesta reial ordre concedia 394 guàrdies civils que s'afegien als 350 que ja hi havia. La diputació valenciana admeté les condicions de pagament que la reial ordre imposà i, el primer de setembre de 1879, la guàrdia civil començava els seus serveis a tota la província. La diputació pagava les despeses d'instal·lació, que pujaven més de cinquanta mil pessetes, però restaren pendents les despeses de manteniment: aquest era un dels punts del conflicte. Els ajuntaments es negaven a renunciar al seu 4 % i l'estat prohibia que s'augmentés el 21 % que li corresponia en concepte de contribució territorial, industrial i de comerç. Ni l'estat, ni els ajuntaments, ni els particulars es farien càrrec de les despeses de manteniment. La diputació no ho va veure clar des del primer moment i demanà aclariments al ministeri de la governació i al ministeri d'hisenda. El govern respongué amb una reial ordre confirmativa de la del 6 de juny de 1879.³⁹

Havien transcorregut catorze mesos des que la guàrdia civil havia començat els seus serveis com a guarderia rural de la província. Durant tot aquest temps els guàrdies perceberen els seus sous i, malgrat tot, ni els ajuntaments valencians ni els particulars havien fet cap desembors destinat a aquest fi. La reial ordre confirmativa que hem citat corroborava, això no obstant, que les despeses de manteniment eren a càrrec dels particulars. La llei era prou explícita: els cobraments els havia de fer la diputació i ingressar-los a les arques del tresor; mentrestant, es donaria a les diputacions un «crèdit legislatiu». Potser la diputació valenciana —primera de tot l'estat espanyol a acollir-se a l'esmentada llei del 1876— arribà a un acord privat amb el govern, o potser hi va haver una mala administració dels recursos o una mala interpretació de la llei, ja que aquesta confiava que el govern seria el que tindria cura de fer els recàrrecs de l'1 % sobre la contribució territorial, i un 0,5 % sobre la contribució industrial i de comerç. Això no es va fer i, per tant, amb data del 17 de desembre de 1883,

38. *Ibid.*, ps. 336-337: les societats agràries raonaren, amb quantitats concretes, que la nova forma de guarderia resultava més barata. Les dades utilitzades el 1879 foren novament repetides el 1886, com a prova de la correcta actuació de la diputació en tirar endavant el projecte.

39. S. LEURET, *Ecos de la opinión. La guarderia rural y la diputación*, III, «El Mercantil Valenciano» (15-III-1884). Cf. també el quadre II.

el govern va demanar que la diputació valenciana pagués les despeses de manteniment. Aquestes no s'havien lliurat a l'estat al llarg de quasi cinc anys i així es va notificar oficialment a la diputació amb data del 5 de febrer de 1884. El govern es comprometia a fer-se càrrec de les despeses a partir del 1885, cobrant, a tal fi, les contribucions i impostos oportuns.⁴⁰

Resumint, per petició voluntària de la diputació valenciana es van incrementar els reforços de la guàrdia civil i es destinaren a la guarderia rural. El cost de manteniment, des de la seva instal·lació (1 de juliol de 1879) fins a l'1 de juliol de 1885 era a càrrec de la diputació, utilitzant a tal fi el «crèdit legislatiu». Però la diputació havia de reintegrar la suma avançada per hisenda. No el devia saldar de cop, sinó complint els terminis de la llei provincial. El pagament podria fer-se amb el que es recollís dels recàrrecs extraordinaris (1 % territorial - 2,38 % industrial). I, un cop cancel·lat el «crèdit legislatiu» (1 de juliol de 1885), era hisenda la que cobraria directament sota l'epígraf de «recàrrecs extraordinaris sobre les contribucions directes autoritzades a la província de València».⁴¹

No es va fer així i aleshores la diputació es veié obligada a cobrar unes quantitats molt elevades als seus contribuents: quasi dos milions de pessetes. És a dir, que, a més de l'1 % i el 2 % ja esmentats, tenien el 21 % i el 16 % amb què ja estaven gravats. A aquest problema econòmic s'hi afegia la desorganització a la guarderia rural.

Ens explicarem: en primer lloc, vegem com era plantejada la reforma de la guarderia rural per «Las Provincias», que es qualificava a si mateix com un dels més fervents defensors de la reforma: *«Y ésta era, en efecto, la base de la reforma; la guardia civil no debía compartir con otros elementos la guarderia rural. Ella sola debía ser la encargada y la responsable de este servicio, a su vez la propiedad pagaría de buen grado el recargo de uno por ciento, porque se le libraba de los repartos, infernales casi siempre, que se hacian en los pueblos para el guardinaje. No era un nuevo gravamen el que se imponía, era una sustitución, que había de resultar en todos conceptos beneficiosa.»*⁴²

Això era el que es pretenia, però no va aconseguir-se. El que es va fer fou duplicar despeses i superposar dues guarderies rurals diferents: la tradicional i la que es volia introduir, és a dir, la «semiprivada» o «semimunicipal» i la centralitzada, que dependria de l'estat. La llei prohibia, sota qualsevol pretext, el restabliment de l'antiga guarderia nomenada pels municipis —els guardatermes—, però permetia establir «guardes jurats», pagats i demanats pels particulars per a la cura de les seves finques. Fou així com es va aconseguir el permís legal, per part del govern provincial, per crear aquests nous guàrdies. De manera que, ja fos per maniobres dels batlles o per peticions reals de particulars, se superposà la guarderia tradicional a la guàrdia civil, si bé camuflada aquella sota el nom de guàrdies jurats. L'explicació donada per «Las Provincias» era que el govern no havia fet els recàrrecs al llarg de quatre anys i d'aquí venia que els

40. *Ibid.*, v (25-III-1884).

41. *Sociedad Económica de Amigos del País de Valencia. Expediente n.º 8, principia el 12-III-1884. Comisión: Juan Reig, Antonio Rodríguez de Cepeda, José Iranzo. Objeto: La guarderia rural (1884) (C-232, lligall VIII, RSEAPV).*

42. *Intereses valencianos: la guarderia rural, «Las Provincias» (14-III-1884).*

QUADRE I.—*Detall dels ajuntaments de València en els quals l'alcalde i el síndic, o un d'aquests funcionaris, no saben llegir ni escriure i nombre de regidors que es troben o no en aquest cas*

<i>Ajuntaments on ni l'alcalde ni el síndic no saben llegir ni escriure</i>	<i>Ajuntament on l'alcalde no sap llegir ni escriure i el síndic sí</i>	<i>Ajuntaments on el síndic no sap llegir ni escriure i l'alcalde sí</i>	<i>Nombre de regidors que</i>	
			<i>saben llegir i escriure</i>	<i>no saben llegir ni escriure</i>
Anauïr	—	—	—	4
Aielo de Rugat	—	—	—	4
Benimuslem	—	—	—	4
Benissuera	—	—	—	4
Càrcer	—	—	3	2
Cerdà	—	—	—	4
Xera	—	—	—	5
Daimús	—	—	—	5
Millars	—	—	—	5
Miramar	—	—	—	4
Sallent	—	—	—	4
Terrateig	—	—	—	4
Vallés	—	—	1	3
—	Albalat dels Sorells	—	1	4
—	Alfauïr	—	2	3
—	Alfarb	—	—	5
—	Algímia d'Alfara	—	2	3
—	Almàssera	—	1	5
—	Bellús	—	—	3
—	Benegida	—	1	3
—	Benifaraig	—	1	4
—	Benifairó de Valldigna	—	1	5
—	Benirredrà	—	2	3
—	Benissoda	—	—	4
—	Borbotó	—	2	3
—	Castellonet	—	—	4
—	Cotes	—	—	4
—	Estivella	—	5	2
—	Fortaleny	—	1	3
—	Foïros	—	3	4
—	la Font d'En Carròs	—	2	8
—	la Granja de la Costera	—	1	3
—	Figueroles	—	1	4
—	Loriguilla	—	1	3
—	Llaurí	—	—	6
—	Montserrat	—	6	4
—	el Puig de Santa Maria	—	2	6
—	Ràfol de Salem	—	1	4
—	el Real de Gandia	—	—	4
—	Roglà	—	2	4
—	Rugat	—	2	3
—	Salem	—	1	4
—	Vinalesa	—	1	5
—	—	—	1	3
—	—	Aljorj	1	3

—	—	Almiserat		
—	—	Bareta	2	2
—	—	Barx	—	4
—	—	Bèlgida	—	6
—	—	Benimàmet	5	4
—	—	Beniopa	1	7
—	—	Benipeixcar	1	4
—	—	Bicorb	—	7
—	—	Cortes de Pallars	1	7
—	—	Domeny	1	4
—	—	Estubeny	—	4
—	—	Guadassèquies	1	3
—	—	Llanera	2	4
—	—	Novetlè	—	5
—	—	Palmera	—	4
—	—	Pinet	—	4
—	—	la Pobla de Farnals	—	5
—	—	la Pobla de Sant Miquel	2	5
—	—	Segart d'Albalat	—	3
—	—	Torrella de la Castera	—	4

València, 7 de desembre de 1879

FONT: Secció Ministerio de la Gobernación del Archivo Histórico Nacional, llig. 1094-1095.

QUADRE II. — *La guarderia rural i la Diputació*

<i>Elecció</i>	<i>President del govern</i>		<i>Nomenament</i>
20-iv-1879	Martínez de Campos (conservador)	8-iii-1879	10- 3-1879: La Diputació valenciana demana al govern una guarderia rural especial. 6- 6-1879: ordre reial per la qual el govern accepta la sollicitud de la diputació. 6 -7-1879: la guàrdia civil es fa càrrec de la custòdia dels camps, amb 394 guàrdies civils més.
21-viii-1881	Cánovas del Castillo (conservador) Sagasta (liberal) Posada Herrera (esquerrà)	9-xii-1879 9-ii-1881 13-x-1883	1-11-1881: ordre reial «confirmativa» de la del 6-6-1879. 17-12-1883: ordre reial mitjançant la qual el govern demana a la diputació que pagui els endarreriments deguts.
7-iv-1884	Cánovas del Castillo (conservador)	18-i-1884	5 -2-1884: el govern notifica oficialment a la diputació l'anterior ordre reial «confirmativa».

FONT: elaboració pròpia a partir dels documents citats a les notes 35, 42, 44 i 51.

particulars o els ajuntaments s'havien trobat amb un remanent monetari per poder superposar les dues guarderies. Cal trobar més explicacions, perquè la interpretació del diari conservador és ambigua i és insuficient. El que s'estava produint era una lluita entre el poder central i el provincial davant el municipi. Alguns capitosts locals, que reforçaven la seva força en la violència, no es resignaven a la renúncia d'aquesta font de poder i eren rebecs a la desaparició d'uns guardes que es doblegaven als seus serveis incondicionalment, a diferència del que succeïa amb la guàrdia civil, que pel seu esperit de cos, pel seu nomenament i dependència de l'estat i per ser aliens a les renyines i polítiques locals, resultaven un element estrany dins de la comunitat rural. Per tant, podien doblegar-se als interessos dels capitosts, però també es podien mostrar contraris als dits interessos.⁴³

El comportament dels cacics no solament es produïa entre les autoritats municipals i els principals propietaris dels pobles; també fou la pauta de comportament que adoptà la diputació provincial per solucionar el tema que hi havia sobre la taula. Quan, el 1881, es demanà informació al govern i aquest contestà, s'hauria pogut presentar un recurs, tal i com establia la llei del 21 de maig de 1853, però no es va fer i es va tractar de resoldre el problema per mitjans caciquistes, o sigui, a través del favor i la influència, en comptes d'acollir-se a la normativa estrictament legal. A més, això es complicava amb una anterior actitud dels cacics: la diputació havia acceptat una reforma administrativa, amb fortes implicacions polítiques, sense haver aconseguit el beneplàcit de la majoria dels contribuents, que eren els qui, en darrera instància, haurien de carregar-se els augments de tributació que la dita reforma comportava. La diputació no s'atengué estrictament a la llei del 76, sinó a pactes privats amb el govern conservador del 79, que va donar esperances de condonació de la contribució especial. És més, per posteriors pressions locals, la diputació va jugar amb doble baralla: mentre, d'una banda, postulava la generalització d'una guarderia rural centralitzada, de l'altra va promoure el nomenament de guàrdies jurats patrocinats pels cacics locals, oposats encara a la guàrdia civil. Quan va adonar-se que ni el favor ni la influència l'havien portat a la fi desitjada (la condonació de la contribució extraordinària), fou quan decidí aixecar-se per la via contencioso-administrativa contra la reial ordre del 17 de desembre de 1883, la qual obligava la diputació a recaptar la quantitat a què ascendia l'import de la guarderia rural prestada per la guàrdia civil.⁴⁴

Va ser en aquest moment que la diputació valenciana abandonà els pactes per exigir la reforma de la «viciosa base d'extensió territorial», que havia servit per distribuir la guàrdia civil, de manera que no fos tan imprescindible d'haver de recórrer a una guarderia extraordinària. Això que ja fou plantejat el 1879, era novament recordat el 1884.⁴⁵ Amb aquest fi la diputació sondejà les opinions de les societats agràries i de tots els ajuntaments de la província. Volia saber si interessava mantenir la guàrdia civil per a la custòdia dels camps o si, al contrari,

43. *Ibid.*

44. *Ibid.* (16, 21 i 25-III-1884).

45. «El Mercantil Valenciano» (16-III-1884).

els resultats dels seus serveis eren deficientes.⁴⁶ Amb això es plantejava la possibilitat de renunciar a la guarderia extraordinària que des del 1879 era ja instal·lada a la província. Sabem quins eren els desigs de la Societat Econòmica d'Amics del País: «*Se adhirió el proyecto de confiar la guarderia rural a la guardia civil como una mejora, con relación a los guardas locales de campo, sin estimar que aquel fuese el sistema más perfecto. La experiencia ha acreditado que el servicio de la guardia civil es deficiente, y para que dé resultados reclama algunas reformas: pero la sociedad no puede menos de encarecer la conveniencia de que continúe encargada la guarderia rural a la guardia civil, antes que volver de nuevo a los guardias locales, cuyo retroceso sería la mayor calamidad para la agricultura*».⁴⁷

La polèmica sobre el tema es produí en els moments previs a les eleccions generals de diputats a corts (abril de 1884). El governador de la província —Josep Botella i Andrés— fou acusat de fer cara a la diputació i d'anullar la decisió d'aquesta, que volia tramitar al govern el seu desig de prescindir de la guàrdia civil,⁴⁸ però no hem de veure aquí un enfrontament entre partit, atès que, encara que els impulsos del projecte es produïssin en moments conservadors, els liberals —quan van instal·lar-se al govern— no actuaren en contradicció amb els anteriors gabinets conservadors.⁴⁹

Tant els uns com els altres demanaven a la diputació que pagués els deute, però convé recordar que van ser els conservadors els qui van donar llum verda al projecte, els qui van fer promeses que la llei no emparava. La falsa esperança que la contribució extraordinària seria condonada es desfeia el 1883. L'any següent la diputació s'enfrontava obertament amb el govern, però no era una lluita entre conservadors i liberals. Tampoc no es pot afirmar que es discutís, només, la manera de pagar la contribució. Aquí es discutia un tema que pertocava a l'administració i a la democràcia. Una administració i un estat centralista requerien l'existència d'una policia també centralitzada, que depengués econòmicament de l'estat per a la seva instal·lació i el seu manteniment. Fins al moment en què

46. Document citat a la nota 41.

47. *Escrito de la Sociedad Económica de Amigos del País dirigido al gobernador civil de la provincia. Expediente núm. 26, principia el 26-VIII-1884. Objeto: guarderia rural en esta provincia* (1884) (C-322, lligall VIII, RSEAPV).

48. «El Mercantil Valenciano» (13-IV-1884). Pablo de ORELLANA Y RINCÓN, *Memoria sobre el colonato en Valencia*, «Presentada a la Sociedad Económica de Amigos del País y premiada por esta corporación en el certamen público celebrado el 26-XI-1884» (València 1980), ed. facsímil, 38 ps. A diferència del que acabava d'aprovar la diputació, Pablo de Orellana es manifestava contrari a prescindir de la guàrdia civil en la guarderia rural.

49. *Ibid.*, ps. 38-44. Cf. també el quadre II: es tractava d'un enfrontament a l'interior de la burgesia valenciana, una part de la qual no estava disposada que entre rodors, llautinents, cacics locals i hortelans li retallessin els ingressos. D'acord, doncs, amb la seva lògica interna, actuà davant l'estat i sol·licità per a la província «(...) toda la dotación de la guardia civil que le corresponde (...) funcione ésta, sola, sin que ninguna otra clase de guarderia rural venga a dificultar su acción». Tenien els seus motius, perquè asseguraven que tributaven més que altres províncies i, això no obstant, comptaven amb un nombre menor de guàrdies. Per això criticaven la base d'extensió territorial de la guàrdia civil (*vid.* el document citat a la nota 44). Un dels possibles enfocaments sobre els eixos en què es basava aquest «reformisme conservador» el trobem a Ramiro REIG, *Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer, València 1898-1906* (València 1982), ps. 265-266.

això va ser així el que es produí fou una duplicació de despeses i contingents de guardes rurals. D'una banda, hi havia els guàrdies civils, que havien de ser finançats pels ajuntaments, encara que fossin nomenats per l'estat; de l'altra, hi havia els guardes jurats nomenats pels ajuntaments, amb el vist i plau de la diputació, i pagats pels particulars amb ajuts de sotamà dels ajuntaments, per la qual cosa, sovint, van continuar essent utilitzats com a intimidadors en contra dels qui no obeïen els interessos dels cacics.

D'aquí que les societats agràries s'interessessin per una guarderia rural que depengués de l'estat i no dels municipis. Així, doncs, és necessari conèixer les diferències entre uns cacics i uns altres. És clar que la diputació (que va ser la que en un principi demanà la guarderia centralitzada) era formada per cacics comarcals, perquè en el cas contrari difícilment haurien pogut pertànyer a aquesta institució intermèdia, donades les corruptes vies d'accés. D'igual manera, les societats agràries que pressionaren sobre la diputació eren constituïdes per notables o «cacics provincials»,⁵⁰ però la diferència entre els uns i els altres era considerable. No eren iguals aquells que formaven part de les juntes directives de les principals societats burgeses de la ciutat de València que els que es trobaven tancats i circumscrits a una política local sense tenir una clara visió de quina havia de ser la futura política general de l'estat. Es dona per descomptat que, en principi, una burgesia associada es caracteritza pel fet de ser més progressista en els seus plantejaments que aquella que es manté al marge dels assumptes generals; per tant, el que s'estava produint en aquells moments era una lluita d'interessos entre una burgesia més progressista i una altra de més tradicional que no estava disposada a renunciar a la seva parcel·la de poder local, ni es plantejava actuar sobre la política estatal, ni tenia un projecte alternatiu coherent. Simplement, volia gaudir del poder immediat i enriquir-se. Una administració ineficaç i una guarderia rural descentralitzada eren bàsiques per a la seva actuació extralegal en la zona que dominava. No és arriscat pensar que l'oposició dels ajuntaments era basada en aspiracions netament locals. El que volien era continuar utilitzant el seu cabdillatge de manera arbitrària amb el suport dels guardes rurals de la seva confiança.

Ja hem vist quines foren les raons que adduïren les associacions agràries per sol·licitar la reforma de la guarderia rural. És ara el moment de fer una pausa i preguntar-nos què és el que pretenien: si posar fi al caciquisme o si, amb les seves crítiques, el que pretenien era encobrir altres objectius. Eliminar el caciquisme local, no estructurat a nivell provincial, fou el seu interès prioritari. Tot i que, per posar fi al poder local que escapa a la seva influència, caigueren en el que podríem anomenar «caciquisme institucional». És cert que la burgesia associada va vedar els excessos del caciquisme local per mitjà d'una policia centralitzada, però aquesta burgesia —per mitjà de les seves associacions i de la diputació— va cometre un altre tipus d'irregularitats, que cal qualificar com a caciquistes. Quan no es va aconseguir el suport majoritari dels ajuntaments i de la diputació, es va passar per sobre de la seva negativa i es pactaren acords no

50. El mot és utilitzat en el sentit que li dona J. A. DURAN, *Historia de caciques, bandos e ideologías en la Galicia no urbana (Rianxo 1910-1914)* (Madrid 1976), ps. 244-247.

gaire clars amb el govern. En segon lloc, pel que fa al problema dels masovers de l'horta, no es van buscar vies de mediació i escolta, sinó que es van fer servir mesures coercitives. Tant en un cas com en l'altre hi hagué una manca d'atenció al país contribuïent. La separació entre l'administració pública i els seus administrats era una realitat. Tot el que antecedeix demostra que els interessos d'unes quantes associacions eren més respectats que els de la província en el seu conjunt, que es va oposar a la reforma de la guarderia rural a través dels ajuntaments. És a dir, que darrera el tema de la guarderia rural hi ha un conflicte entre la burgesia associada, que controlava associacions i institucions provincials, i els petits propietaris agrícoles, que, pel que es veu, controlaven una bona part dels ajuntaments. Així, doncs, la reforma de la guarderia es féu dins d'un comportament caciquista. Potser avançava un xic en la destrucció, o simplement es passava d'un caciquisme netament local a un altre d'institucional dirigit des de la capital de la província, en col·laboració amb el govern. Aquesta actitud política no era una novetat, ja que en altres moments —davant problemes de caràcter general— es va anteposar l'interès d'uns pocs en detriment del de la majoria. Així passà amb la construcció del port marítim.⁵¹

Cal qüestionar-nos encara quelcom sobre el tema. Caldria esbrinar el perquè València fou la primera província que sol·licità voluntàriament la «guarderia rural extraordinària». Alguns motius ja s'han vist: la vaga dels masovers en el pagament dels arrendaments, a més de la plaga dels roders i la crisi econòmica amb les consegüents tensions polítiques...; això no obstant, aquests motius no són suficients. Andalusia, que tenia un fort caciquisme i un ampli bandidatge, a més d'unes míseres condicions de vida i un greu atur de jornalers, no va sol·licitar-la. L'explicació no rau en el fet que Andalusia tingués grans contingents de guàrdies. D'altra banda, Catalunya, en aquestes mateixes dates, es negava que la guàrdia civil substituís els guardes rurals,⁵² i a València l'opinió no era unànime. Potser l'explicació està en la peculiar ideologia d'una part de la burgesia agrària valenciana, que acceptà les mesures centralitzadores com la millor opció, o almenys com un mal menor. Potser les altres raons estan en la manca d'alternatives coherents i amb capacitat de pressió, o en l'estructura de la propietat o, fins i tot, en les característiques dels fruits que es produeixen als camps valencians.

51. S. LEURET, *Ecós de la opinió*, «El Mercantil Valenciano» (8, 12, 15, 20 i 25-III-1884).

52. D. LÓPEZ GARRIDO, *op. cit.*, p. 162: l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre es negava que la guàrdia civil substituís els guardes rurals.